

บทความวิจัย (Research Article)

ถวีสักการะพระธาตุโพนทอง

'Thua Sakkara', Paying Homage to Phra That Phon Thong

บุญชรัศม์ วรก้องกิจไพศาล /Puncharat Worakongkitphaisan

อาจารย์, มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

Lecturer, Udon Thani Rajabhat University

tongsuponchit@gmail.com

Received: February 11, 2024 Revised: April 28, 2024 Accepted: November 2, 2024 Published: December 28, 2024

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาประวัติความเป็นมาของพระธาตุโพนทอง 2) สร้างสรรค์ทำพ็อนสำหรับการบวงสรวงพระธาตุโพนทอง โดยศึกษารูปแบบและลักษณะของการสร้างสรรค์งานพ็อนสักการะในการวิจัยเชิงคุณภาพ จากเอกสาร ตำรา วรรณกรรมพื้นถิ่น เพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์และเป็นแนวคิดสำคัญในการประดิษฐ์ทำพ็อนเป็นเอกลักษณ์ของผลงานและผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดจากกระบวนการประดิษฐ์ทำพ็อนแม่บทอีสานของฉวีวรรณ ดำเนิน (พันธุ์) ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน (หมอลำ) ประจำปี 2536 มาประดิษฐ์ทำพ็อน และนำข้อมูลทั้งหมดนำเสนอเป็นรูปแบบนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสาน สร้างสรรค์โดยใช้นักแสดงทั้งหมด 8 คน ชาย 4 คน หญิง 4 คน ในด้านการแต่งกายผู้วิจัยได้แนวคิดและแรงบันดาลใจจากลักษณะการแต่งกายของผู้ชาย และผู้หญิงชาวอีสาน ได้แบ่งการแสดงออกเป็น 3 ช่วง ดังนี้ ช่วงที่ 1) สื่อให้เห็นถึงประวัติความเป็นมาขององค์พระธาตุโพนทอง ช่วงที่ 2) สื่อให้เห็นถึงการบวงสรวงบูชาองค์พระธาตุโพนทอง ช่วงที่ 3) สื่อให้เห็นถึงการขอพร และเฉลิมฉลองของชาวบ้านโพนทอง

ผลการวิจัยพบว่า พระธาตุโพนทองเป็นพระธาตุที่บรรจุอัฐิธาตุพระอรหันต์ จำนวน 8 รูป เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวจังหวัดอุดรธานี ผู้วิจัยได้สร้างสรรค์การแสดงที่มีกระบวนการทำพ็อนหลักซึ่งสร้างสรรค์จากทำพ็อนแม่บทอีสานจำนวน 10 ท่า จากกระบวนการพ็อนทั้งหมด 142 ท่า ตามจังหวะห้องดนตรี ได้แก่ ทำพระพรหมสี่หน้า ทำทศกัณฐ์โลมนาง ทำช้างเทียมแม่ ทำกาเด็นก้อน ทำคนหาเหย่ง ทำพิเภกถวยครุ ทำหงส์บินวน ทำกนิฐมดดอก ทำหนุมานถวายเป็น และทำอุณนมโนราห์ เพื่อเป็นผลงานสร้างสรรค์ที่ทรงคุณค่าต่องานศิลปะการแสดงในโอกาสต่อไป

คำสำคัญ: ถวาย, สักการะ, พระธาตุโพนทอง

Abstract

The objectives of the study were to 1) investigate the history of *Phra That Phon Thong* (the *Phon Thong* pagoda) and 2) to create Thai classical dance paying homage to *Phra That Phon* by studying the format and pattern of dance creation used in the homage ritual ceremony based on qualitative research methods. Research data were collected from related documents, textbooks, and local literature to be used for analysis and as an important concept for inventing Thai dance movements. The researcher has used the concept of the local dance pattern called *Mae Bot I-san* based on the style of Chawewan Damnoen (National Artist of Thailand), as a guideline for creating a new dance performance by using a total of eight actors: four men and four women dressed in *I-san* costume style. The performance created is divided into three parts expressing particular meaning as follows: 1) the history of *Phra That Phon Thong*, 2) paying homage to *Phra That Phon Thong*, and 3) making a wish and celebration for the pagoda.

The research showed that *Phra That Phon Thong* is the pagoda created based on Buddhist belief; the pagoda was contained with the ashes of the eight Buddhist saints and became a spatial anchor for local people. The researcher has created the dance developed from 10 dance figures from *Ram Fon Mae Bot I-san* (standard *I-san* dance figures) and 142 figures from *fon* (local dance) dance pattern synchronizing with musical unit; the dance figures included *phrom si na*, *thotsakan lom nang*, *chan thiam mae*, *ka ten kon*, *khon kha yaeng*, *phiphek thawai khru*, *hong bin won*, *kinnari chom dok*, *hanuman thawai waen*, and *un manora*. This dance was made to produce one of the most valuable dance performances for the performing art community.

Keywords: *thuai*, *sakkara* (paying homage), *phra that phon thong*

บทนำ

พระธาตุโพนทอง เทศบาลตำบลหนองบัว ตำบลหนองนาคำ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี มีตำนานเล่าว่าในสมัยพุทธกาลได้มีพระอรหันต์จำนวน 8 รูป เดินทางจากนครหลวงเวียงจันทน์ มุ่งหน้าไปกราบนมัสการอัฐิธาตุขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ “ภูเก้าพรรษา” (พระธาตุพนม) อำเภอพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม หลังจากเดินทางกลับมาเกิดอาพาธหนัก เมื่อรู้ว่าตนจะมรณภาพจึงได้ปักกลดนั่งสมาธิและได้ดับขันธนิพพาน ณ บริเวณที่ก่อตั้งพระธาตุโพนทองแห่งนี้ หลังจากที่พระอรหันต์ดับขันธนิพพานแล้ว จึงได้จัดฌาปนกิจพร้อมนำอัฐิบรรจุไว้ในพระธาตุ เจ้าเมืองใกล้เคียงต่างเดินทางมาร่วมทำบุญและก่อสร้างองค์พระธาตุร่วมกับญาติโยม เพื่อบรรจุอัฐิของพระอรหันต์ที่นิพพาน โดยได้นำพระพุทธรูปทองคำเครื่องทองสัมฤทธิ์และของมีค่าต่าง ๆ มาบรรจุไว้ในพระธาตุ โดยใช้เวลาก่อสร้างเพียง 7 วัน เพื่อให้ทันฌาปนกิจ นอกจากนี้ในบริเวณใกล้เคียง ยังได้ก่อสร้างองค์พระธาตุเล็กไว้อีก 2 องค์ทางทิศตะวันตก ชาวขอมที่อาศัยอยู่ในละแวกนั้นได้ตั้งชื่อองค์พระธาตุที่บรรจุอัฐิพระอรหันต์ว่า “พระธาตุโพนทอง” ที่มีความหมายว่า “พระธาตุที่เนินทองคำสูง” (พระมหานพต นรินธร, 2560)

ในปี พ.ศ. 2478 หลวงปู่เลียง คุณวันโต ในวัยเด็กพบพระพุทธรูปทองคำที่ฝังอยู่ใต้ดินโดยบังเอิญ บิดาจึงนำเรื่องไปบอกผู้นำชุมชนและชาวบ้าน มีการจัดพิธีบวงสรวงเพื่อนำพระพุทธรูปขึ้นมาและยังได้พบพระพุทธรูปองค์เล็กเพิ่มเติม และพบของเก่าโบราณ เช่น พระพุทธรูปเงิน เครื่องสัมฤทธิ์ หินศิลาแลง แกะสลักเป็นรูปเต่าใหญ่และสิงโตคู่หนึ่ง จึงนำขึ้นเกวียนแต่เกวียนไม่เคลื่อนที่ตามที่ต้องการ จึงเอ่ยถามองค์พระพุทธรูปถึงสถานที่ที่จะประดิษฐาน เกวียนจึงขับไปทางชุมชนหนองนาคำ จากนั้นชาวบ้านหนองนาคำจึงอัญเชิญพระพุทธรูปจำนวน 3 องค์ใหญ่ ไปประดิษฐานไว้ที่วัดศรีทัศน์ บ้านหนองนาคำ และเชื่อกันว่าในวันเพ็ญมีแสงลูกแก้วออกมาจากองค์พระธาตุ ลอยวนรอบชุมชนแล้ววนกลับมาที่องค์พระธาตุ จึงเป็นที่มาของการจัดงานสัตยาธิษฐาน สืบสานประเพณี ไหว้สาพระธาตุโพนทองโดยจัดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7 ของทุกปี ความเชื่อและพิธีกรรมในการบูชาพระธาตุมี 8 พิธีกรรม ซึ่งหนึ่งในนั้นมีพิธีรำถวายที่เทศบาลตำบลหนองบัวจัดการฟ้อนรำถวายเพื่อบวงสรวงองค์พระธาตุโพนทอง โดยมีนางรำของอาสาสมัครสตรีในชุมชนหนองบัวมาทำการแสดงหมอลำเพื่อเปิดงาน การรำนี้มีหลายประเภททั้งรำซิ่ง รำผู้ไท รำเซิ้งและชาวบ้านมีความเชื่อว่าในฤดูใกล้ทำนา จะทำให้น้ำอุดมสมบูรณ์ (เทศบาลตำบลหนองบัว, 2562; พระมหานพดล สิริธโร, 2560) โดยรำรอบองค์พระธาตุจนครบ 3 รอบ เพื่อเป็นการถวายสักการะองค์พระธาตุโพนทอง ซึ่งการแสดงดังกล่าวเกิดจากแรงศรัทธาของชาวบ้านที่รวมกลุ่มฝึกซ้อมกันเอง และรำถวาย จึงมิได้มีแบบแผนกำหนดทำรำไว้ตายตัว ขึ้นอยู่กับว่าในปีนั้น ๆ จะรวมกลุ่มกันทำการแสดงประเภทใด

ผู้วิจัยจึงเกิดแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานผ่านการวิเคราะห์และตีความ จากเนื้อหาและประวัติความเป็นมาขององค์พระธาตุโพนทอง นำมาสร้างสรรค์ผ่านกระบวนการนาฏยประดิษฐ์ ถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของการแสดงทางด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านสร้างสรรค์

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของพระธาตุโพนทอง
2. เพื่อสร้างสรรค์ท่าฟ้อนสำหรับใช้ในการบวงสรวงพระธาตุโพนทอง

ขอบเขตการวิจัย

สร้างสรรค์กระบวนการทำรำในการสักการะบูชาพระธาตุโพนทอง ตามประวัติความเป็นมาขององค์พระธาตุโพนทอง เทศบาลตำบลหนองบัว ตำบลหนองนาคำ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยกำหนดกรอบและขั้นตอนของระเบียบวิจัย ดังนี้

1. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1.1 แบบบันทึกรูปแบบลักษณะเพลงและทำนอง การแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านสร้างสรรค์ ชุด ถวายสักการะพระธาตุโพนทอง ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง โดยมีเครื่องมือการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1.1.1 เครื่องบันทึกเสียง สำหรับบันทึกการสัมภาษณ์

1.1.2 กล้องถ่ายภาพ สำหรับบันทึกภาพนิ่ง

1.1.3 กล้องถ่ายวิดีโอ สำหรับบันทึกภาพเคลื่อนไหวทำรำ

1.2 แบบสัมภาษณ์แนวคิดในการการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านสร้างสรรค์ ชุด ถวายสักการะพระธาตุโพนทอง แบบไม่มีโครงสร้างตามกรอบแนวคิดการวิจัย ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง โดยมีเครื่องมือการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1.2.1 แบบสัมภาษณ์ ในการใช้สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

1.2.2 สมุดบันทึก สำหรับจดบันทึกการสัมภาษณ์และข้อคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิ

1.2.3 แบบสอบถามความคิดเห็นและข้อเสนอแนะประเมินคุณภาพผลงาน

2. การศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูล

2.1 การศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 ศึกษาแนวคิดและหลักการหรือทฤษฎีในการสร้างสรรค์ จากหนังสือและตำรา

2.1.2 ศึกษาหลักและวิธีการสร้างสรรค์เพลง จากหนังสือและตำรา

2.1.3 ศึกษาความเป็นมา ความสำคัญและลักษณะของการฟ้อน

2.1.4 ศึกษาแนวทางการสร้างสรรค์นาฏศิลป์จากผลงานการแสดงชุดอื่นที่มี

ความคล้ายคลึงกัน

2.2 การสัมภาษณ์

ผู้วิจัยคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อการสัมภาษณ์ โดยกำหนดเกณฑ์ในการเลือก ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านนาฏศิลป์ไทย ดนตรีไทย นาฏศิลป์พื้นเมือง ดนตรีพื้นเมือง ซึ่งเป็นทั้ง ศิลปินและนักวิชาการ ที่มีความรู้และประสบการณ์ไม่น้อยกว่า 10 ปี จำนวน 5 ท่าน ได้แก่

2.2.1 นางรจนา พวงประยงค์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง

ปี พ.ศ. 2554 (ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์)

2.2.2 นางฉวีวรรณ พันธุ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง

ปี พ.ศ. 2536 (ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์พื้นเมือง)

2.2.3 ดร.ไพโรจน์ ทองคำสุก ราชบัณฑิต (ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์)

2.2.4 รองศาสตราจารย์นาวา วงษ์พรม ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรมอีสาน

2.2.5 ดร.พรสวรรค์ พอนดอนก่อ ผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรีคีตศิลป์พื้นเมืองอีสาน

3. การตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่รวบรวมจากการสำรวจ สังเกต สัมภาษณ์ และการลงพื้นที่ในชุมชน ที่เก็บรวบรวม และทำการจัดบันทึกไว้ มาตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลจากเครื่องมือทุกประเภทที่ใช้ว่า มีข้อมูล เครื่องมือใดมีคำตอบที่ชัดเจนถูกต้อง เหมาะสมหรือไม่ หากมีส่วนใดที่ยังไม่สมบูรณ์จะทำการเก็บรวบรวม เพิ่มเติมเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์มากขึ้น และนำข้อมูลที่สมบูรณ์มาจัดหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การแสดงพื้นเมืองสร้างสรรค์ ชุต ถวยสักการะพระธาตุโพนทอง ในการสร้างสรรค์ผลงานชุดนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดจากกระบวนการทำฟ้อนแม่บทอีสาน ที่ถือว่าเป็นแม่ท่าของการฟ้อนอีสานในปัจจุบัน มาสร้างสรรค์เป็นโครงสร้างท่ารำหลัก โดยการฟ้อนแม่บทอีสานฉวีวรรณ ดำเนิน (พันธุ์) ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน (หมอลำ) ประจำปี พ.ศ. 2536 ได้ประดิษฐ์คิดค้นขึ้น โดยได้รับการถ่ายทอด แม่ท่าฟ้อนมาจาก หมอลำซาลี ดำเนิน ผู้เป็นบิดา นอกจากนั้น ก็ได้มาจากหมอลำอาวุโสที่มีชื่อเสียงซึ่งมีท่าฟ้อน สวยงามแปลกตา จึงได้นำมารวมกับท่าฟ้อนของตนที่มีอยู่แล้ว เขียนลำดับกลอนลำแม่บทอีสาน โดยได้แยก หัวข้อการศึกษาเป็น 2 ส่วน คือ

4.1 วิเคราะห์ท่าฟ้อนหลัก ชุต ถวยสักการะพระธาตุโพนทอง

กระบวนการท่าหลักฟ้อนแม่บทอีสาน จำนวน 10 ท่า

4.2 กระบวนท่าฟ้อนถวยสักการะพระธาตุโพนทอง

กระบวนการท่าที่สร้างสรรค์มาจากท่าฟ้อนแม่บทอีสาน จำนวน 142 ท่า

5. กรอบแนวคิดการวิจัย

เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของพระธาตุโพนทอง

- ประวัติความเป็นมาของพระธาตุโพนทอง
- วัฒนธรรมชาวบ้านตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานีเพื่อสร้างสรรค์ผลงาน
การแสดงในรูปแบบนาฏศิลป์พื้นบ้านสร้างสรรค์ ชุด ถวายสักการะพระธาตุโพนทอง
- ลักษณะการฟ้อนพื้นบ้านอีสานแบบสร้างสรรค์
- นาฏยประดิษฐ์ท่ามือและท่าเท้าของการฟ้อนพื้นบ้านอีสาน
- แนวคิดในการประดิษฐ์กระบวนท่าฟ้อน ชุด ถวายสักการะพระธาตุโพนทอง

วิจัยเชิงคุณภาพ

- สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
- โดยใช้เครื่องมือในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างกำหนดวัตถุประสงค์
โดยผ่านผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบข้อมูลความถูกต้องในการใช้ภาษาและครอบคลุมเนื้อหาจาก
แบบสัมภาษณ์
- ศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- รวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ ทั้งที่เป็นตำรา บทความ วิทยานิพนธ์ ศิลปนิพนธ์
จากห้องสมุดและหอสมุดต่าง ๆ
- บันทึกการงานการวิจัย ผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยนำข้อมูลที่รวบรวมได้
ทั้งหมดมาวิเคราะห์ ตีความ และสรุปผลการวิจัยด้วยการพรรณนาความ (Content Analysis)

หมายเหตุ. โดย ปุณยศรีศรี วรก้องกิจไพศาล, 2566.

ผลการวิจัย

การแสดงพื้นเมืองสร้างสรรค์ ชุด ถวายสักการะพระธาตุโพนทอง ในการสร้างสรรค์ผลงานชุดนี้ ผู้วิจัยได้สร้างสรรค์เครื่องแต่งกายโดยใช้แนวคิดจากวิธีการผลิตผ้าของชาวอุดรธานี การทอผ้าในอดีตของชาวจังหวัดอุดรธานี เป็นการทอขึ้นมาเพื่อนำมาใช้สอยในครัวเรือนโดยจะนำมาใช้ในโอกาสสำคัญต่าง ๆ เช่น งานกฐิน งานฉลองทางศาสนา งานบวชนาค งานแต่งงาน เป็นต้น (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2539) ผ้าที่นิยมทอในแถบอีสาน คือ ผ้ามัดหมี่ ผ้าขิด และผ้าแพรวา ซึ่งมีวิธีการผลิตแบบการจก กรรมวิธีการจกเป็นการทอและปักผ้าไปในตัวเป็นการทอตลอดลายที่พุ่งเส้นการจกเป็นช่วง ๆ โดยใช้ไม้ชนเม่น หรือนิ้วมือในการจกเกี่ยวขึ้นมา (จุลดิษฐ์ อุปฮาด, 2554) เป็นศิลปะการทอผ้าพื้นเมืองที่ใช้กรรมวิธีในการย้อมสีที่เรียกว่า การมัดย้อม (Tie Dye) เพื่อทำให้ผ้าที่ทอเกิดเป็นลวดลายสีต่าง ๆ เอกลักษณ์อันโดดเด่นอยู่ที่รอยซึมของสีที่วิ่งไปตามบริเวณของลวดลายที่ผูกมัด และการเหลื่อมล้ำในตำแหน่งต่าง ๆ ของด้าย เมื่อถูกน้ำขึ้นก็ในขณะที่ย้อม ลวดลายอันวิจิตรนั้น เกิดจากความชำนาญของการผูกมัดและย้อมหลายครั้งในสีที่แตกต่าง ซึ่งสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ การทอผ้ามัดหมี่มีแม่ลายพื้นฐาน 7 ลาย คือ หมี่ขอ หมี่โคม หมี่ปักจั่น หมี่ก่งน้อย หมี่ดอกแก้ว หมี่ขอ และหมี่ใบไผ่ ซึ่งแม่ลายพื้นฐานเหล่านี้ดัดแปลงมาจากธรรมชาติ เช่น ลายใบไม้ ดอกไม้ชนิดต่าง ๆ สัตว์ เป็นต้น ผ้ามัดหมี่ที่มีชื่อเสียง เช่น เขตอำเภอนบพ จังหวัดขอนแก่น อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ เป็นต้น

ผ้าขิด หมายถึง ผ้าที่ทอโดยวิธีใช้ไม้เขี่ยหรือสะกิดซ่อนเส้นยืนขึ้นตามจังหวะที่ต้องการเว้นแล้วสอดเส้นพุ่งให้เดินตลอด การเว้นเส้นยืนถี่ห่างไม่เท่ากัน จะทำให้เกิดลวดลายต่าง ๆ ทำนองเดียวกันกับการทำลวดลายของเครื่องจักสาน จากกรรมวิธีที่ต้องใช้ไม้เขี่ยนี้ จึงเรียกว่า การเก็บขิด มากกว่าที่จะเรียก การทอขิด ผ้าขิดที่นิยมทอกันมีอยู่ 3 ชนิด ตามลักษณะประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก คือ ผ้าตีนชิ้น เป็นผ้าขิดที่ทอเพื่อใช้ต่อชายด้านล่างของผ้าชิ้น เนื่องจากผ้าทอพื้นเมืองมีข้อจำกัดในเรื่องของขนาดผืนผ้า ดังนั้นเมื่อนุ่งผ้าชิ้นผ้าจะสั้น จึงต่อชายผ้าที่เป็นตีนชิ้นและหัวชิ้นเพื่อให้ยาวพอเหมาะ

ผ้าหัวชิ้น มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือ เป็นผ้าขิดที่ต่อชายบนผ้าของชิ้น

ผ้าโสร่ง เป็นผ้านุ่งสำหรับผู้ชาย ทอด้วยไหมหรือฝ้ายมีลวดลายเป็นตาหมากรุกสลับเส้นเล็ก 1 คู่ และตาหมากรุกใหญ่สลับกัน กว้างประมาณ 1 เมตร ยาว 2 เมตร เย็บต่อกันเป็นผืนใช้เป็นเครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดง

จากบทความข้างต้น ผู้วิจัยได้หยิบยกลักษณะการแต่งกายของผู้ชายและผู้หญิงชาวอีสานมาสร้างเครื่องแต่งกายให้เข้ากับผลงานสร้างสรรค์ และถูกต้อง โดยผู้วิจัยยึดหลักดังนี้ คำนึงถึงความสวยงามเหมาะสมกับเนื้อหาการแสดงลักษณะการแต่งกายท้องถิ่นวัฒนธรรมในเรื่องเครื่องแต่งกายพื้นเมืองอีสานที่ใช้สำหรับการแต่งกายในการแสดง และนิยมใช้ผ้าทอมือด้วยฝ้าย ทั้งชนิดเป็นสีพื้น ๆ เป็นลายขิด และลายมัดหมี่ ซึ่งมีสีและลวดลายต่าง ๆ สวยงาม ดังนี้

ผู้ชายสวมเสื้อแขนกระบอกสีขาว เพื่อสื่อให้เห็นถึงการเข้าวัดทำบุญของพุทธศาสนิกชน นุ่งผ้าโสร่งและพาดผ้าขาวม้าตามลักษณะการแต่งกายของผู้ชายชาวบ้านภาคอีสาน ทำให้เกิดความคล่องตัวในการแสดง คาดเอวด้วยผ้าขิดสีเหลือง ที่เป็นผ้าพื้นถิ่นของชาวจังหวัดอุดรธานี สื่อให้เห็นถึงสีแทนของศาสนาพุทธ สวมเครื่องประดับเงินตามลักษณะเครื่องประดับพื้นถิ่นอีสาน

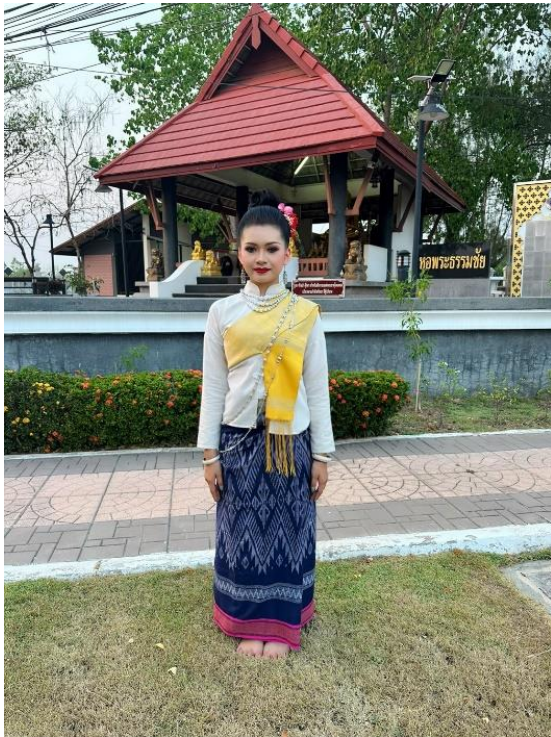
ภาพที่ 1 เครื่องแต่งกายผู้แสดงผู้ชาย

หมายเหตุ. โดย ปุณฺณศรี วรก้องกิจไพศาล, 2566.

ผู้หญิงสวมเสื้อแขนกระบอกสีขาว เพื่อสื่อให้เห็นถึงการเข้าวัดทำบุญของพุทธศาสนิกชน นุ่งผ้ามัดหมี่ย้อมคราม สีกรมหรือสีเข้มตามลักษณะการแต่งกายของผู้หญิงชาวบ้านแถบตำบลหนองนาคำ จังหวัดอุดรธานี ภาคอีสาน ทำให้เกิดความคล่องตัวในการแสดง ห่มสไบด้วยผ้าขิดสีเหลืองที่เป็นผ้าพื้นถิ่นของชาวจังหวัดอุดรธานี สื่อให้เห็นถึงสีแทนของศาสนาพุทธ สวมเครื่องประดับเงิน ตามลักษณะเครื่องประดับพื้นถิ่นอีสาน

ภาพที่ 2 เครื่องแต่งกายผู้แสดงผู้หญิง

หมายเหตุ. โดย ปุณฺณศรี วรก้องกิจไพศาล, 2566.

ส่วนกระบวนการทำฟ้อนเป็นการประมวลปัจจัยต่าง ๆ ของการแสดงมาสร้างสรรค์ตามหลักนาฏยประดิษฐ์ แม้จะเป็นศิลปะการสร้างสรรค์ที่ต้องการความแปลกใหม่ แต่ก็ยังต้องอาศัยปัจจัยของจารีตนาฏศิลป์จากอดีตเป็นฐานวัตถุดิบความคิด วิธีการศึกษาเรียนรู้จากอดีตยังมีมากมายหลากหลายเพียงใดก็สามารถนำสิ่งที่ได้พบเห็นมาใช้ในงานออกแบบของตนได้ (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2547) ผู้วิจัยจึงได้นำกระบวนการของแม่บทอีสาน ที่ถือว่าเป็นแม่ท่าของการฟ้อนอีสานในปัจจุบัน มาสร้างสรรค์เป็นโครงสร้างท่ารำหลัก โดยการฟ้อนแม่บทอีสานฉวีวรรณ ดำเนิน (พันธุ์) ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน (หมอลำ) ประจำปี 2535 ได้ประดิษฐ์คิดค้นขึ้น โดยได้รับการถ่ายทอดแม่ท่าฟ้อนมาจาก หมอลำชาลี ดำเนิน ผู้เป็นบิดา นอกจากนั้น ก็ได้มาจากหมอลำอาวุโสที่มีชื่อเสียงซึ่งมีท่าฟ้อนสวยงามแปลกตา จึงได้มารวมกับท่าฟ้อนของตนที่มีอยู่แล้ว เขียนลำดับกลอนลำแม่บทอีสาน โดยได้แยกหัวข้อการศึกษาเป็น 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 วิเคราะห์ท่าฟ้อนหลัก ชุด ถวายสักการะพระธาตุโพนทอง

กระบวนการหลักฟ้อนแม่บทอีสาน จำนวน 10 ท่า ได้แก่

1. ท่าพระพรหมสี่หน้า ลักษณะท่ารำ ผู้แสดงตั้งแขนเป็นฉากในลักษณะวงบัวบานข้างลำตัวหางย่นฝ่ามือทั้ง 2 ข้างออก กดปลายมือลงพื้นระดับศีรษะ ย่ำเท้าตามจังหวะเพลง ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 ท่าพระพรหมสี่หน้า

หมายเหตุ. โดย ปุณฺณศรี วรก้องกิจไพศาล, 2566.

2. ท่าทศกัณฐ์โลมนาง ลักษณะท่ารำ ผู้แสดงจับคว่ำหักข้อมือเข้าหาลำตัว ปลายนิ้วชี้แตะลงบริเวณหัวไหล่ เท้าก้าวหน้าโดยเท้าขวาอยู่ด้านหน้าหน้าหันก้อยู่ที่เท้าขวา ดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 ท่าทศกัณฐ์โลมนาง

หมายเหตุ. โดย ปุณฺณศรี วรก้องกิจไพศาล, 2566.

3. ทำช้างเทียมแม่ ลักษณะท่ารา ผู้แสดงตั้งวงล่าง หักข้อมือขึ้นพร้อมกับวาดมือไปมา ช้างลำตัว
ย่ำเท้าตามจังหวะเพลง ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 ทำช้างเทียมแม่

หมายเหตุ. โดย ปุณฺณศรี วรรณกิจไพศาล, 2566.

4. ทำกาเต้นก้อน ลักษณะท่ารา ผู้แสดงจับคว่ำหักข้อมือลงขนานกับพื้นพร้อมวาดมือขึ้นด้านบน
เขย่งเท้าเตะ ตามจังหวะเพลง ดังภาพที่ 6

ภาพที่ 6 ทำกาเต้นก้อน

หมายเหตุ. โดย ปุณฺณศรี วรรณกิจไพศาล, 2566.

5. ทำคนขาเหย่ง ลักษณะท่ารำ ผู้แสดงมือขวาจับตะแคงบิดมือเข้าลำตัวระดับบนศีรษะ มือซ้ายตั้งวงล้อ เตะเขย่งเท้าพร้อมทั้งสลับจีบไปมาตามจังหวะเพลง ดังภาพที่ 7

ภาพที่ 7 ทำคนขาเหย่ง

หมายเหตุ. โดย ปุณฺณศรีศรี วรก้องกิจไพศาล, 2566.

6. ทำพิเพกถวยครู ลักษณะท่ารำ ผู้แสดงพนมมือพร้อมเตะข้อมือไปทางด้านหน้า โดยวาดมือจากด้านซ้ายข้างลำตัวไปทางด้านขวา เท้าก้าวหน้าโดยเท้าซ้ายอยู่ด้านหน้า น้ำหนักอยู่ที่เท้าซ้าย ดังภาพที่ 8

ภาพที่ 8 ทำพิเพกถวยครู

หมายเหตุ. โดย ปุณฺณศรีศรี วรก้องกิจไพศาล, 2566.

7. ท่าหงส์บินวน ลักษณะท่ารำ ผู้แสดงมือขวาจีบหางายซ้ายพกมือซ้ายตั้งเป็นวงระดับหน้าอกแล้ว กรีดมือตวัดขึ้นไปด้านบน ย่ำเท้าหมุนรอบตัวตามจังหวะเพลง ดังภาพที่ 9

ภาพที่ 9 ท่าหงส์บินวน

หมายเหตุ. โดย ปุณฺณชรีศรี วรก้องกิจไพศาล, 2566.

8. ท่ากนิรีชมดอก ลักษณะท่ารำ ผู้แสดงตั้งวงกลางและวงล่างด้านข้างลำตัวโดยมือขวาสูง พร้อมทั้งเดาะข้อมือสลับไปมาซ้ายขวา ย่ำเท้าตามจังหวะเพลง ดังภาพที่ 10

ภาพที่ 10 ท่ากนิรีชมดอก

หมายเหตุ. โดย ปุณฺณชรีศรี วรก้องกิจไพศาล, 2566.

9. ทำหุมนานถวายแหวน ลักษณะท่ารำ ผู้แสดงมือขวาตั้งเป็นวงบนระดับแง่ศีรษะ มือซ้ายจับล่อแก้วหักข้อมือเข้าหาลำตัว ย่ำเท้าตามจังหวะเพลง ดังภาพที่ 11

ภาพที่ 11 ทำหุมนานถวายแหวน

หมายเหตุ. โดย ปุณฺณศรีศรี วรก้องกิจไพศาล, 2566.

10. ทำอุ่มมนโนราห์ ลักษณะท่ารำ ผู้แสดงตั้งวงกลางระดับไหล่พร้อมวาดมือลงมาเป็นท่าจับคว่ำบริเวณเอว ย่ำเท้าตามจังหวะเพลง ดังภาพที่ 12

ภาพที่ 12 ทำอุ่มมนโนราห์

หมายเหตุ. โดย ปุณฺณศรีศรี วรก้องกิจไพศาล, 2566.

ส่วนที่ 2 กระบวนทำฟ้อนถวายสักการะพระธาตุโพนทอง

กระบวนทำที่สร้างสรรค์มาจากทำฟ้อนแม่บทอีสาน จำนวน 142 ท่า โดยทั้ง 142 ท่ามีท่าหลักจำนวน 10 ท่า ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาสร้างสรรค์โดยใช้ท่าฟ้อนสลับกันตามจำนวนคำ และห้องเพลง ซึ่งนับตามห้องเพลงได้ 4 ถึง 8 ห้อง โดยแต่ละห้องใช้การย่อท่า และการวาดมือเป็นวงเป็นกระบวนทำเชื่อม

สรุป

กระบวนทำฟ้อนถวายสักการะพระธาตุโพนทองมีกระบวนทำที่งดงาม สื่อให้เห็นถึงความหมายของประวัติความเป็นมา ความเชื่อ และความศรัทธาของชาวบ้าน ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ตามลักษณะของภาษาท่าทางด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านสร้างสรรค์ ซึ่งกระบวนทำฟ้อนแต่ละท่า มีท่าหลักที่สร้างสรรค์มาจากกระบวนทำฟ้อนแม่บทอีสาน จึงทำให้มีท่าย่อท่าตามจังหวะเพลงเป็นส่วนมาก ฟ้อนถวายสักการะพระธาตุโพนทองเป็นชุดการแสดงสร้างสรรค์เพื่อให้ประชาชนชาวบ้านที่มีจิตศรัทธา นำไปรำบวงสรวงถวายสักการะพระธาตุโพนทองในประเพณีและโอกาสต่าง ๆ และการแสดงชุดนี้เป็นการสร้างสรรค์การแสดงการรำบวงสรวงพระธาตุโพนทองให้มีแบบแผนเป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยมีการถ่ายทอดกระบวนทำฟ้อนให้แก่ชาวบ้านในชุมชน และถ่ายกระบวนท่าลงในสื่อสังคมออนไลน์ เพื่อให้ง่ายต่อการฝึกซ้อมของผู้ที่มีจิตศรัทธาที่จะมารำถวายองค์พระธาตุโพนทอง และเป็นการยกระดับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมพระธาตุโพนทองในเขตพื้นที่เทศบาลตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมและสร้างค่านิยมในการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น ในส่วนของการแต่งกาย ผู้วิจัยได้สร้างสรรค์การแต่งกายจากผ้าพื้นเมืองที่ชาวบ้านมีอยู่แล้ว แต่มีการกำหนดสีเพื่อให้เกิดความสวยงาม และไปในทิศทางเดียวกัน ผู้ชายสวมเสื้อแขนกระบอกสีขาว เพื่อสื่อให้เห็นถึงการเข้าวัดทำบุญของพุทธศาสนิกชน นุ่งผ้าโสร่งและพาดผ้าขาวม้าตามลักษณะการแต่งกายของผู้ชายชาวบ้านภาคอีสาน ทำให้เกิดความคล่องตัวในการแสดง คาดเอวด้วยผ้าขิดสีเหลือง ที่เป็นผ้าพื้นถิ่นของชาวจังหวัดอุดรธานี สื่อให้เห็นถึงสีแทนของศาสนาพุทธ สวมเครื่องประดับเงิน ตามลักษณะเครื่องประดับพื้นถิ่นอีสาน

ผู้หญิงสวมเสื้อแขนกระบอกสีขาว เพื่อสื่อให้เห็นถึงการเข้าวัดทำบุญของพุทธศาสนิกชน นุ่งผ้ามัดหมี่ย้อมคราม สีกรมหรือสีเข้มตามลักษณะการแต่งกายของผู้หญิงชาวบ้านแถบ ตำบลหนองนาคำ จังหวัดอุดรธานี ภาคอีสาน ทำให้เกิดความคล่องตัวในการแสดง ห่มสไบด้วยผ้าขิดสีเหลือง ที่เป็นผ้าพื้นถิ่นของชาวจังหวัดอุดรธานีสื่อให้เห็นถึงสีแทนของศาสนาพุทธ สวมเครื่องประดับเงิน ตามลักษณะเครื่องประดับพื้นถิ่นอีสาน

อภิปรายผล

การสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านสร้างสรรค์ ชุดถ้วยสักการะพระธาตุโพนทอง ผู้วิจัยได้ศึกษาประวัติความเป็นมาของพระธาตุโพนทอง เพื่อนำให้ทุกคนเล็งเห็นความเชื่อและความศรัทธาของชาวจังหวัดอุดรธานี จึงได้มาประดิษฐ์เป็นทำรำนาฏศิลป์พื้นบ้านสร้างสรรค์ โดยแนวคิดสำคัญในการประดิษฐ์ทำร่าเป็นเอกลักษณ์ของผลงานและผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดจากกระบวนการประดิษฐ์ทำการพ่อนแม่บ่ท้อฮานของฉวีวรรณ ดำเนิน (พันธุ์) ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน (หมอลำ) ประจำปี พ.ศ. 2536 มาประดิษฐ์ทำการพ่อนและนำข้อมูลทั้งหมดนำเสนอเป็นรูปแบบนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานสร้างสรรค์โดยใช้นักแสดงทั้งหมด 8 คน ชาย 4 คน หญิง 4 คน การแต่งกายผู้วิจัยได้แนวคิดและแรงบันดาลใจจากลักษณะการแต่งกายของผู้ชาย และผู้หญิงชาวอีสาน

เพลงที่ใช้ประกอบการแสดง เป็นเพลงดนตรีพื้นบ้าน ที่มีจังหวะดนตรีเริ่มจากช้าไปจนถึงจังหวะเร็ว รูปแบบการแสดงสื่อให้เห็นถึงการเคารพสักการะของชาวบ้านที่มีศรัทธาต่อองค์พระธาตุโพนทอง โดยรูปแบบการแสดงเป็นการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านจึงใช้เครื่องดนตรีอีสานเป็นหลัก ให้เข้าถึงอารมณ์กลิ่นอายความเป็นอีสาน

รูปแบบการนำเสนอการแสดงแบ่งเป็น 3 ช่วง

ช่วงที่ 1 อดีตเก่าเล่าตำนาน

– สื่อให้เห็นถึงประวัติและที่มาของการก่อตั้งพระธาตุโพนทองโดยผ่านการขับเสภาอีสาน กระบวนทำร่าเป็นการใช้ภาษาทำและนาฏยศัพท์แม่บ่ท้อฮานในการตีบทตามคำร้อง

ช่วงที่ 2 ถ้วยสักการะพระธาตุโพนทอง

– สื่อให้เห็นถึงความศรัทธาของชาวบ้านและพุทธศาสนิกชนที่มีต่อองค์พระธาตุโพนทอง โดยผ่านทำนองเพลงขับทุ้มหลวงพระบางเพื่อให้ได้กลิ่นอายของทำนองเพลงสำเนียงสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและอีสาน กระบวนทำร่าใช้ทำร่าตามห้องทำนองเพลง มีลักษณะการย่ำเท้าและเตะเท้าตามทำนองใช้ภาษาทำและนาฏยศัพท์แม่บ่ท้อฮานในการตีบทตามคำร้อง

ช่วงที่ 3 เสพสละลงฮ้องงัน

– สื่อให้เห็นถึงการขอพร จากองค์พระธาตุโพนทอง ให้สุขสมหวัง มั่งมีเงินทอง โดยผ่านทำนองเพลงเต้ยหมากงิ้ว ที่มีจังหวะเร็วเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองขอพรจากองค์พระธาตุโพนทอง กระบวนทำร่าใช้ทำร่าตามห้องทำนองเพลง มีลักษณะการย่ำเท้าและเตะเท้าตามทำนองใช้ภาษาทำและนาฏยศัพท์แม่บ่ท้อฮานในการตีบทตามคำร้อง

ทิศทางการแสดง ในเรื่องของกระบวนท่าระบำกำหนดใช้แปรแถวเพื่อปรับเปลี่ยนสายดาทำนผู้ชมเพื่อดึงดูดความสนใจให้กับการแสดง โดยยึดคำร้องเป็นหลักในกระบวนหลักในกระบวนการแปรแถว เช่น ผู้แสดงจัดกลุ่มอยู่กลางเวทีเมื่อเริ่มการแสดง แล้วปฏิบัติท่าระบำในกระบวนท่าต่อไป ผู้วิจัยได้กำหนดทิศทางการแสดง จำนวน 4 ทิศทาง ได้แก่ ทิศทางที่ 1 ด้านหน้าองค์พระธาตุ ทิศทางที่ 2 ด้านซ้ายขององค์พระธาตุ ทิศทางที่ 3 ด้านหลังขององค์พระธาตุ ทิศทางที่ 4 ด้านขวาขององค์พระธาตุ

การคิดประดิษฐ์ทำนาฏศิลป์พื้นบ้านสร้างสรรค์ ชุดถวายสักการะพระธาตุโพนทอง ได้แนวความคิดจากการประดิษฐ์สร้างสรรค์ทำรำ คือ คิดค้นกระบวนการทำรำขึ้นใหม่ โดยคำนึงถึงการสื่อเรื่องราวของการแสดงผ่านกระบวนการทางด้านนาฏศิลป์เพื่อให้เกิดเป็นงานสร้างสรรค์ที่มีความแปลกใหม่และความเหมาะสมของการนำไปใช้สักการะองค์พระธาตุโพนทองในโอกาสต่าง ๆ

การแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านสร้างสรรค์ ชุดถวายสักการะพระธาตุโพนทอง มีแม่ท่าและกระบวนการทั้งหมด 106 ท่า 11 แฉก รูปแบบหน้ากระดาน แฉกสับหว่าง แฉกทแยง การแสดงมีกระบวนการทำรำหลักที่สร้างสรรค์จากท่ารำฟ้อนแม่บทอีสานจำนวน 10 ท่า ได้แก่ ท่าพระพรหมสี่หน้า ท่าทศกัณฐ์โลมนาง ท่าช้างเทียมแม่ ท่ากาเดินก้อน ท่าคนซาแห้ง ท่าพิเภกถวายครู ท่าหงส์บินวน ท่ากินรีชมดอก ท่าหนุมานถวายแหวน และท่าอู่นมโนราห์ และมีกระบวนการฟ้อนทั้งหมด 142 ท่า ตามจังหวะห้องดนตรีกำหนดทิศทาง 4 ทิศทางตามรูปแบบขององค์พระธาตุ ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นเอกลักษณ์ของการแสดงชุดถวายสักการะพระธาตุโพนทอง เพื่อเป็นผลงานสร้างสรรค์ที่ทรงคุณค่าต่องานศิลปะการแสดงในโอกาสต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเพื่อให้เกิดนาฏศิลป์พื้นเมืองสร้างสรรค์ ชุด ถวายสักการะพระธาตุโพนทอง ควรมีการสร้างสรรคแบบร่วมสมัย มีจังหวะที่รวดเร็วคล้ายการรำลำเพลินเพื่อให้ผู้ที่สนใจ โดยเฉพาะเยาวชนรุ่นใหม่สามารถนำไปใช้ได้อย่างกว้างขวาง ทำให้เกิดการเผยแพร่งานสร้างสรรค์ที่มีคุณค่ามากยิ่งขึ้น
2. ควรมีการสร้างสรรคงานนาฏศิลป์เพื่อชุมชนมากขึ้น เป็นการปลูกฝังความเป็นไทยให้แก่เยาวชนรุ่นใหม่ เป็นการอนุรักษ์และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมอันดีให้คงอยู่คู่ชาติไทยสืบไป

รายการอ้างอิง

- จุลดิษฐ์ อุปฮาด. (2554). *ศิลปกรรมพื้นบ้าน*. โครงการจัดทำตำราและงานวิจัยเฉลิมพระเกียรติ 84 พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
- เทศบาลตำบลหนองบัว. (2562). *แผนพัฒนาท้องถิ่น 5 ปี (พ.ศ.2561-2562)*. เทศบาลตำบลหนองบัว.
- พระมหานพต นรินธร. (2560). *ศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการบูชาพระธาตุโพนทองที่มีอิทธิพลต่อชุมชนหนองนาคำ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย].
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. (2539). *ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน (พิมพ์ครั้งที่ 4)*. คอมแพคท์พรีน.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2547). *หลักการแสดงนาฏศิลป์ปริทรรศน์*. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.